

Bij storm aan zee

Philipp Blom

Bij storm aan zee

Vertaald door Kris Lauwerys & Isabelle Schoepen

2018

DE BEZIGE BIJ
AMSTERDAM

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt dankzij een subsidie
van het Goethe-Institut.

De vertalers ontvingen voor deze vertaling een projectsubsidie
van het Vlaams Fonds voor de Letteren.

Copyright © 2016 Paul Zsolnay Verlag
Copyright Nederlandse vertaling © 2018 Kris Lauwerys &
Isabelle Schoepen
Oorspronkelijke titel *Bei Sturm am Meer*
Oorspronkelijke uitgever Paul Zsolnay Verlag, Wenen
Omslagontwerp Studio Jan de Boer
Omslagillustratie Maggi Hambling
Foto auteur Peter Hassiepen
Vormgeving binnenwerk CeevanWee, Amsterdam
Druk Wilco, Zutphen
ISBN 978 94 031 1910 6
NUR 302

debezigebij.nl

Voor Arnd en Christina

DAG EEN

Marlene, mijn moeder, jouw grootmoeder, is zoekgeraakt in de post. Niet dat ze was verdwaald in een reusachtig kantoorgebouw, of oud en in de war was. Ze werd niet oud en ze was volkomen helder tot kort voor haar dood, toen de morfine haar wakkere bewustzijn vertroebelde. Nee, als regulier en aangetekend postpakket raakte ze zoek, raakte de urn met de as die van haar restte zoek.

Je grootmoeder zou het vast grappig hebben gevonden. Ik hoor nog haar stem als ze dat soort dingen vertelde, oude, telkens weer opgepoetste familieverhalen of iets wat ze op de radio had gehoord of bij de kapper had gelezen, waar ze de glossy's uitkamde op zoek naar nieuwtjes over koningsparen en hun families (tot aan haar dood was ze een sentimentele Hollandse monarchiste, ze hield van de monarchie als van iets moois, zoals ze van hortensia's hield). Ik hoor haar nog lachen, een verre echo van de schetterende familielach. Ze hield van absurde verhalen en het had haar vast geamuseerd als ze door haar verdwijning in het middelpunt van de belangstelling was blijven staan. Ze is letterlijk niet op haar eigen begrafenis verschenen.

Ik ben pas twee uur geleden opgebeld. De kerkhofdi-

rectie meldde met spijt dat de urn van mijn moeder niet zoals verwacht was aangekomen; er viel niets aan te doen, mijn aanwezigheid was bijgevolg niet noodzakelijk. Ik heb daarna nog met de Nederlandse post getelefoneerd, met de Duitse post, met de begrafenisonderneming die de crematie heeft uitgevoerd en het pakket helemaal volgens de regels heeft verzonden. Niets. Niemand weet van iets. Mijn moeder blijft spoorloos, ergens tussen sterfbed en graf.

En dus zit ik hier, in een hotelkamer in Amsterdam, waar ik naartoe ben gekomen om als enige rouwende de teraardebestelling bij te wonen. Ik probeer mijn gedachten op een rijtje te krijgen. Schriftelijk. Om ervoor te zorgen dat het weegt in de balans, dat je me gelooft, dat alles op papier komt wat al is gebeurd en wat de komende dagen nog zal gebeuren.

Vanuit mijn kamer kijk ik uit over een gracht. Het is merkwaardig rustgevend om naar de ramen aan de overkant te kijken. Ik zal mijn zoektocht voortzetten, maar op dit ogenblik kan ik niets doen. Ik wacht op een telefoontje, naspeuringen, hogere instanties. Ik heb dus nog even de tijd om je te vertellen over de samenloop van omstandigheden die me hierheen hebben gevoerd en die op het punt staan mijn leven grondig overhoop te halen.

Om je uit te leggen wat er is gebeurd, om je te laten zien wie je vader is, moet ik wat uitweiden, moet ik je vertellen over mijn moeder, dat kan ze zelf namelijk niet meer, en over haar moeder, over heel haar, jouw en mijn familie.

Het zal je misschien een buitenissig idee lijken, Sascha, je zo'n tijdcapsule te overhandigen, een brief die je vader

heeft geschreven toen hij net zo oud was als jij nu, wanneer deze brief je ter hand gesteld moet worden: vierenveertig jaar. Je moet de brief met je verjaardag krijgen, zo zal ik het laten vastleggen. Over veertig jaar! Als ik dan nog leef – en ik weet niet of me dat een nastrevenswaardige gedachte lijkt –, zal ik tegen de vijfentachtig lopen. Misschien zul je me beter begrijpen als je deze regels hebt gelezen, misschien zul je zelfs jezelf beter begrijpen, de neigingen, tics en gebaren die iedere mens gemeen heeft met vreemden die toevallig deel uitmaken van dezelfde familie.

De huizenrij aan de overkant ziet er idyllisch uit. Ik kijk recht een paar woningen binnen: een koppeltje studenten schuin links, een kaalhoofdige man aan zijn computer, een slaapkamer met een onopgemaakt bed dat er nog precies zo uitziet als gisteravond.

Ik heb nog een tweede missie hier, die moeilijker is dan de begrafenis of de zoektocht naar een zoekgeraakte urn, en minder duidelijk. Ook die missie heeft te maken met je grootmoeder, maar nog meer met je grootvader en met mijzelf – en dus ook met jou. Om dat duidelijk te maken, om duidelijk te maken waarom ik op het punt sta een wildvreemde vrouw op te zoeken die ik maar één keer in mijn leven heb ontmoet, namelijk bij de rouwplechtigheid voor je grootmoeder, waar ze onverhoeds opdook en al even plotseling weer verdween nadat we nauwelijks een paar woorden hadden gewisseld – om dat alles begrijpelijk te maken, moet ik je meenemen naar de tijd dat ik zelf nog een kind was.

Ik heb het grootste deel van mijn kindertijd alleen met mijn moeder doorgebracht, hoewel er tijdens die jaren verschillende mannen in haar leven zijn geweest. Nooit heb ik een van hen als mijn eigen vader beschouwd, want ik had tenslotte een vader, die weliswaar niet bij mij was, niet fysiek aanwezig, maar die wel een voortdurende nabijheid en inspiratie, een deel van mezelf was.

Mijn vader Henk was een held, en mijn liefde voor hem was de hoog oplaaierende liefde van een kind, ook al had ik nog amper herinneringen aan hem. Ik was net vier geworden toen hij naar Zuid-Amerika vertrok om daar op onderzoek uit te gaan voor een artikel. Dat was in 1972. Hij was journalist. In Colombia moest hij zich bij een rebellengroep voegen, om dan ergens in de jungle hun leider te interviewen voor het Hamburgse tijdschrift waar hij voor werkte. Hij is nooit van die reis teruggekeerd. Hij had nog een collega ter plekke opgezocht, die hem had geholpen het contact te leggen, hij was met de auto naar de bewuste ontmoeting, ergens in afgelegen gebied, gereden, en daarna was alle contact van zijn kant verbroken.

De ontvoering werd nooit opgeëist, zijn lijk nooit gevonden, maar destijds verdwenen op die manier duizenden mensen. Het Spaans heeft daar een woord voor: *desaparecidos* – de vermisten. Zijn tijdschrift wijdde niet meer dan een kort berichtje aan zijn dood, een krant publiceerde een in memoriam. Een paar jaar later werd zelfs een journalistieke prijs naar hem vernoemd, maar de omstandigheden van zijn verdwijning en dood werden nooit opgehelderd.

Ik herinner me vaag een paar beelden en momenten

samen met hem. Ik herinner me dat ik in zijn werkkamer op de grond zat en met zijn schaar iets uit gekleurd papier knipte. Hij zei altijd dat ik moest uitkijken met die schaar, die angstaanjagend en prachtig blikkende. Maar ik was niet bang en keek naar hem op als hij aan zijn schrijfmachine zat te schrijven en daarbij de ene na de andere sigaret rookte. Ik herinner me zijn geur en de klank van zijn stem, en hoe we samen wandeltochten langs de Elbe maakten, 's ochtends vroeg, onder een melkchtig zonnetje en met petroleumzwarte rotsblokken als golfbrekers waar ik op klauterde, terwijl de reusachtige schepen zwiingend langsgleden tot ze ineens met hun dreunende misthoorn verkondigden dat iedereen voor hen het hoofd moest buigen. Je kon het in je borst voelen trillen, zo machtig was het. Ik heb een foto van ons bij een van die wandeltochten. (Herinner ik me die wandeltochten echt, of heeft die foto mijn herinnering tot stand gebracht?) Ik zit op zijn schouders en lach met wijd open mond. Mijn vader kijkt omhoog naar me, een sterke man met een vastberaden, open gezicht, een gezicht waar jij zo veel van weg hebt dat ik vaak aan die foto moet denken als ik naar jou kijk.

Ik vond het altijd fijn als Marlene me met mijn vader vergeleek, wat ze vaak deed. Net als je vader, zei ze vaak, bij een bepaalde beweging of een gebaar dat haar aan vroeger herinnerde. Er speelde dan een heel speciale, ingehouden glimlach om haar lippen, een verborgen fierheid. In die tijd was ik vastbesloten later zelf een held te worden en in zijn voetsporen te treden. Zodra ik volwassen was, zou ik naar Colombia vliegen en de omstandigheden van zijn ontvoering ophelderen, ik wilde laten zien

dat ik de zoon van mijn vader was. Uiteraard ben ik geen held geworden. Ik werk voor een reclamebureau. En in Zuid-Amerika ben ik nog nooit geweest. Een zekere schroom heeft me ervan weerhouden een voet te zetten op dat continent. Misschien is die schroom niets anders dan lafheid.

Ik dwaal af. Maar ik moet afdwalen en uitweiden, anders kan ik je niet het hele plaatje laten zien, en ik heb geen idee wat ik in de loop der jaren zal kunnen vertellen, hoeveel tijd we samen zullen doorbrengen. Bovendien is er de afgelopen weken zoveel omgewoeld en naar boven gespit dat ik zelf niet weet in welke volgorde ik alles vertellen moet, ik weet alleen dat je niets zult begrijpen als je niet weet waarom de mensen om wie het hier gaat zo zijn geworden en niet anders.

Mijn moeder Marlene, jouw grootmoeder (ik noem haar voortaan Marlene, dat geeft ook mij wat afstand), kwam naar Nederland toen ze nog een klein meisje was. Ze werd geboren in Hamburg, in de winter van 1942, voor het begin van de grote bombardementen. Elly, haar moeder, naar de foto's te oordelen destijds een knappe vrouw met haar katachtig schuine ogen en haar rossig blonde haar, was alleenstaand, ongehuwd, negentien jaar oud. Kun jij je honderd jaar later überhaupt voorstellen wat dat in die tijd betekende? Ze had ervan gedroomd actrice te worden. Marlenes vader was boekhouder bij een Hamburgse filmstudio, een nerveuze man die niemand in de ogen kon kijken, een snoever en een rokkenjager. (Zo heeft Marlene me hem later beschreven, op basis van de beschrijvingen van haar moeder, want zelf heeft ze haar

vader nooit gezien. Elly van haar kant heeft later geen woord meer aan hem vuilgemaakt.) Elly had zich ingeschreven voor een dactylografie cursus. Toen hij haar uitnodigde, was ze helemaal betoverd door het feit dat hij voor een filmstudio werkte, zijn muisachtige profiel en zijn slechte manieren werden overstraald door de gedachte aan verblindende schijnwerpers en fonkelende brillanten, aan premières met champagnepiramiden.

De werkelijkheid was minder glansrijk. Hij nam haar mee naar een dansgelegenheid en trakteerde haar op twee glazen sekt, zelf dronk hij bier. Daarna gingen ze naar zijn huis: een kleine woning, een bed dat kraakte. Dat ging een paar weken zo door. Korte tijd later werd hij onder de wapenen geroepen en naar het oostfront gestuurd. Elly dacht dat ze hem nooit zou terugzien en was daar hoege-naamd niet rouwig om. Voor haar gevoel had het iets nobels, iets onontkooibaars, en overigens: ze had nooit van hem gehouden. Ze wist toen al dat ze zwanger was, maar ze wist ook dat haar kind niet bij zo'n man mocht opgroeien. Hij had het over trouwen gehad, na zijn terugkeer, het gebruikelijke dus. Zij had gezegd wat een mens op zulke momenten pleegt te zeggen. Maar ze had geweten, toen ze hem daar zo voor z'n biertje zag zitten, klein en gretig, ze had geweten dat haar kind niet bij zo'n man kon opgroeien.

Het kind was een meisje, en op de een of andere manier had Elly zich erdoorheen geslagen, had bij familie ingewoond toen ze door de bombardementen dakloos was geworden, was aan de slag gegaan bij een firma, als typiste in een grote kantooruimte vol jonge vrouwen aan reusachtige metalen schrijfmachines, die met woedende pre-

cisie op de toetsen inhakten. Iedere ochtend was iemand anders aan de beurt om haar machine te laten vastlopen, de hamertjes in elkaar te laten haken of een schroefje los te draaien zodat de rol bij het overgaan naar de volgende regel samen met het vel papier in een grote boog uit de machine vloog en op de grond belandde. Het herstellen van de schade betekende tien minuten pauze, de andere typistes hielden op met werken en keken toe, en zelfs de baas zei niets omdat hij wist hoe oorverdovend het aanhoudende ratelen en rammelen was.

Na de oorlog hield Elly haar baan. Het is maar tijdelijk, zei een stemmetje in haar binnenste, je bent tweeëntwintig en knapper dan alle andere meisjes, wacht gewoon tot de rust is weergekeerd, dan wordt het anders, dan word je een ster, bij de UFA, in Hollywood.

Wat ze niet al had doorgemaakt! De bommenachten met Marlene op de arm, haar vlucht weg uit de stad, het gekissebis met haar moeder, melk vinden voor haar kind, iets behoorlijks om te eten, ze was tenslotte nog klein, ze moest toch iets fatsoenlijks krijgen. Toen ontmoette ze Veenstra, een zakenman uit Den Haag, Nederland. Hij was ouder dan zij, meer dan dertig jaar. Charmant was hij niet, onberispelijk wel. Schutterig. Altijd attent. Bij hun eerste afspraak hield hij de deur voor haar open, hielp haar in haar jas, altijd ietwat onhandig. ‘En ik die dacht dat er geen gentlemen meer waren!’ zei ze koket, en hij staaarde haar alleen maar aan. Hij sprak amper Duits. Toch had hij haar uitgenodigd, nadat hij een week lang haast dagelijks de firma in en uit was gelopen. Hij was aannemer, welgesteld. Hij vond Elly aardig. Zelfs Marlene stoorde hem niet. Ik hou van kinderen, zei hij en gaf haar

chocolade. Hij had connecties. Hij kreeg wat hij wou. Ook Elly kreeg hij, of misschien was zij het die hem kreeg. Het huwelijk werd in alle stilte voltrokken, op het stadhuis. Haar moeder en een zus waren er, en een zakenrelatie trad op als getuige, een man die Elly nooit eerder had gezien.

Nauwelijks twee jaar later kwam ze als mevrouw Veenstra in een buitenwijk van Den Haag terecht, in een bezaaidige buurt waar men stropdassen en parelkettingen droeg, waar men 's zondags ter kerke ging, vrome liederen zong en een preek vol dreigementen en verwensingen over zich heen liet gaan, en waar men zich in de week nooit te ver van het raam ophield om vooral niet te missen wat er aan de overkant gebeurde; een buurt waar men met jonge vrouwen uit het land van de vijand niet sprak, waar men hun geen blik waardig keurde. De wereldoorlog lag nog vers in het geheugen.

Ook om die reden had Veenstra zijn jonge vrouw niet meteen laten nakomen. Hij wist wat haar en zijn stiefdochter, die deze vijandige wereld argeloos binnen tui melde en vreemden op straat in het Duits aansprak, te wachten stond. Hij had geprobeerd hun toch een paar zinnen Nederlands bij te brengen. Marlene bleek een weetgierige leerlinge. Bij Elly kostte het meer moeite. Ze had er geen oor voor. Ze probeerde het, in het begin zelfs met een leerboek dat hij voor haar had meegebracht, maar ze slaagde er niet in de lettergrepen te vormen, ze klonken steevast als kinderduits. Eerst deed Elly er lacherig over, en uiteindelijk draaide het onveranderlijk uit op ruzie. Veenstra borg zijn pedagogische ambities op. Hij was ook geen bijzonder goed leraar. Elly gaf het eenvou-

digweg op. Ze is er nooit in geslaagd haar harde tongval kwijt te raken.

In het begin deed ze er alles aan om zich aan te passen. Voor hem leerde ze Hollandse gerechten bereiden, huts-pot en stampot en andijvie en paling, waar Veenstra dol op was en die hij telkens weer wilde eten. Hij wilde een keurige, Hollandse vrouw. En ze was knap, met haar opgestoken blonde haar. Hij was bereid door de vingers te zien dat ieder woord dat uit haar mond kwam haar ver-raadde. De bureu waren onverbiddelijk. Ze had ook vriendinnen gezocht, iemand met wie ze van gedachten kon wisselen, maar zodra ze haar mond opendeed, bij de slager of in de bibliotheek, zag ze de haat in de ogen van de mensen, en ze voelde dat ook degenen die haar geen kwaad toewensten, zich van haar distantieerden.

Ze bleef alleen met haar kind en haar man, een eiland midden in de keurige straat. Ze kwamen niet vaak het huis uit. De boodschappen, haar kind ophalen, meer niet. Veenstra had een hartkwaal gekregen en kon niet meer werken. Hij verkocht zijn aandelen in de firma aan zijn vennoot, hield de financiën nauwlettend in de gaten en bracht het gros van zijn tijd door met thuis de krant lezen, in de voorkamer, aan de tafel waarop een Perzisch kleed lag. Urenlang zat hij daar, met een grote zwart omrande leesbril op zijn neus en een kop zwarte thee binnen handbereik. De staande klok naast hem tikte. Als het raderwerk zich op het uur in beweging zette, vlak voor de eerste klokslag, dan leek het of er een tik werd ingeslikt, gorgelend, het infarct nabij. Soms bespiedde Marlene Veenstra door een kier van de deur: hij las haast roerloos. Zijn bleke, gerimpelde huid was uiterst gladgeschoren, en

toch lag er altijd een zwarte schaduw over zijn wangen. Zijn haar was strak achterovergekamd. Het potje pommade stond in de badkamer en rook vreemd naar kokos en wierook. Zoals een heilige, ging het door Marlene heen, een Spaanse priester of een spion. Soms wenste ze dat zijn hart plots zou ophouden met slaan, gorgelend zoals het raderwerk van de staande klok.

Veenstra had maar weinig vrienden, die allen even oud waren als hij en van wie er na zijn huwelijk sommige afstand gingen houden. Het was stil in huis. Alleen Marlene bracht leven op de bovenste verdieping (de woonkamer en de voorkamer mocht ze enkel voor de maaltijden betreden, zo had Veenstra het gewild) en in de kleine tuin, die zich naar achteren toe uitstreekte tot bij een kleine, door eendenkroos bedekte sloot, waaruit ze meermaals moest worden gered en waar ook ik in ben gevallen, want Elly is tijdens haar leven nooit meer verhuisd en we bezochten haar vaak.

Veenstra leefde toen allang niet meer. Hij stierf voor ik werd geboren en liet Elly een som geld na die tot haar verrassing van haar een welgestelde weduwe maakte. Het zuinig zijn had gerendeerd, al zou Elly misschien nooit weet hebben gehad van de aanzienlijke investeringen van haar man als hij was blijven leven. Maar nu was ze vrij: midden veertig en eigenlijk knapper dan ooit, moeder van een dochter die spoedig afgestudeerd was, niet verplicht om ooit nog uit werken te gaan.

Ze had haar bedlegerige echtgenoot toegewijd en haast liefdevol verzorgd, maar tegelijkertijd begon haar levenslust als een heimelijke hoop de kop weer op te steken. In het nuchtere Nederland van na de oorlog begon ze zich

opnieuw te kleden als een jonge vrouw; waar haar make-up de laatste tijd steeds meer was gaan lijken op die van haar Hollandse buurvrouwen (keurige vrouwen droegen in die dagen geen lippenstift en al helemaal geen rouge), maakte ze zich nu nadrukkelijker op, haar lippen straalden in roodtinten die zorgvuldig waren afgestemd op haar kleding.

Marlene bracht vrienden mee naar huis om samen huiswerk te maken, Elly serveerde limonade en toonde zich bijzonder attent voor de jongemannen. Later slingerde Marlene haar telkens weer beschuldigingen naar het hoofd, in mijn bijzijn. Op een keer zei ze dat haar moeder haar vrienden had afgepakt en dat ze met een van hen zelfs een avontuurtje had beleefd, in de logeerkamer, vlak naast het ziekbed van haar man.

Wat er ook gebeurd mag zijn, Marlene is zo snel mogelijk uitgevlogen. Met haar eindexamen op zak trok ze naar Amsterdam, naar een kleine zolderkamer in de Jordaan. Om de huur te betalen sprong ze bij in een boekhandel.

Ik wilde helemaal niet studeren, zei ze me vaak, maar het was de enige respectabele manier om weg te komen. Studeren of anders trouwen, en dat wilde ik al helemaal niet, niet na wat ik thuis had gezien. Dus heb ik kunstgeschiedenis gestudeerd, meer als noodoplossing, en in het studentenrestaurant heb ik hem leren kennen, je vader. Niet dat die iets moest hebben van kunstgeschiedenis. Hij studeerde politieke wetenschappen en Spaans en was lid van de Communistische Partij en van allerlei rare groepjes die zelfgedrukte manifesten verspreidden en de revolutie voorbereidden, een luidruchtige en op de een of an-

dere manier vervaarlijke kerel met lang haar en een baard, die voortdurend zelfgerolde sigaretten rookte. Net dat trok me in het begin tot hem aan – dat gevoel van gevaar, zijn rebelse gedrag.

In die tijd mocht ze hem niet. Ze vond hem vreselijk onaangenaam, maar wel interessant. Toen een gemeenschappelijke vriend ons aan elkaar voorstelde, dreef hij de spot met mij, en ik was eerst pijnlijk op hem, vertelde ze me. De kunststudente uit Den Haag, de stad van de oude vrijsters en de dominees, noemde hij me met een gespeeld voornaam accent, en in een eerste opwelling wilde ik hem een dreun verkopen. Maar hij had gezien dat ik woedend was en nodigde me uit voor een verzoeningskoffie, gewoon zomaar, met een theatrale buiging midden in het studentenrestaurant. Ik denk dat ik bloosde tot achter mijn oren, maar nam zijn uitnodiging aan.

Het zijn verhalen die Marlene me sinds mijn kindertijd steeds weer vertelde. Zelfs op haar sterfbed had ze het nog over die tijd, alsof ze zich erin terugtrok, alsof ze zich ervan wilde vergewissen dat ik geen enkel detail zou vergeten. Al na een paar weken trok ze bij Henk in. In die tijd was dat een radicale daad voor een meisje van goeden huize, het meest rebelse wat ze ooit heeft gedaan. Veenstra wond zich er zo erg over op dat Elly haar dochter tot het einde van haar dagen bleef verwijten dat die schande en opwinding hem om het leven hadden gebracht – dat zij hem om het leven had gebracht. Hij stierf inderdaad een paar weken later, wat echter niet in Elly's nadeel was, eigenlijk was het zelfs een opluchting, maar toch koesterde ze wrok tegenover haar dochter, jaloers als ze was op haar vrijheid en op haar jeugd.

Misschien was Elly ook woedend over het verloop van haar eigen leven, misschien wilde ze beletten dat Marlene dezelfde fout beging als zij. Nu moest ze lijdzaam toezien hoe haar piepjonge dochter met haar meisjesachtige taille een kerel achternaliep, de koffer in dook met een student van bedenkelijk allooi. Toen Marlene een keer bij haar op bezoek kwam, wilde Elly daar eens rustig met haar over praten, maar het liep uit op een scheldpartij.

Toen de studentenprotesten uitbraken, stond Henk op de eerste rij. Marlene betoogde ook, nam deel aan de bezetting van het Kunsthistorisch Instituut en aan sit-ins. Maar ik kan me niet voorstellen dat ze dat uit politieke overtuiging deed. Zolang ik me kan herinneren was ze volstrekt apolitiek. Thuis werd er nooit over politiek gepraat, het interesseerde haar gewoon niet. Maar in die dagen waren politiek en liefde voor haar een en hetzelfde, en misschien doe ik haar zo onrecht aan: het zou kunnen dat iedere vorm van politiek engagement haar te zeer herinnerde aan de man die ze had verloren en die voor de politiek had geleefd. Toentertijd stemde ze haar leven volledig op het zijne af, op zijn carrière, zijn verlangens. Zelf had ze geen heldere voorstelling van wat ze van het leven wilde, hoe het er moest uitzien. Elly wilde dat ze theateractrice werd of, waarom niet, filmactrice. Ze had lessen gevolgd en haar docenten hadden gezegd dat ze talent had, maar ze weigerde rollen uit het hoofd te leren, kwam te laat op repetities, was niet goed voorbereid. Ze had niets tegen acteren, maar ze wilde niet het leven leiden dat haar moeder was misgelopen, niet aldoor haar schaduw, haar wanhoop voelen. De kunstgeschiedenis was niet meer dan

een eervolle uitvlucht. Ze had geen plannen. Ze had niet de energie om een heel leven uit te stippelen.

Toen *Der Spiegel* Henk een baan als verslaggever aanbod, kon hij niet weigeren. Hij had iets geschreven over de protesten en een geval van politiegeweld vanuit het standpunt van de studenten, hij sprak uitstekend Duits en op de redactie kon zijn toon op goedkeuring rekenen. Eerst trouwde de kersverse redacteur met Marlene. Hij was meer burgerzoontje dan hij wilde toegeven. Toen kwam de verhuizing, en daarna kwam ik – Ben, eigenlijk Benedict, een rare naam in die tijd. Marlene heeft me verteld dat ze daarbij aan Spinoza dachten, de grote voor-denker van de vrijheid, maar dat verklaart niet waarom ze me zo'n naam gaven. Benjamin tot daaraan toe – maar Benedict, met een c? Het had ook erger gekund. De zoon van toenmalige vrienden heette Ernesto, zijn ouders noemden hem Che.

In Hamburg was Henk in zijn element, een stad in op-stand. Aanvankelijk was Marlene er ook graag. Met haar moeder had ze altijd Duits gesproken (Marlene vond Elly's Nederlands gênant, net zoals ik het ook gênant heb gevonden), de mensen hier hadden dezelfde tongval. Hier voelde ze zich thuis, wat in Den Haag nooit het geval was geweest. In Hamburg kreeg haar leven iets vanzelfsprekends. Ze hoefde niets meer te verbergen, had geen geheim meer. Dit was haar stad, haar stem bewees het. Niet dat ze veel gelegenheid kreeg nostalgisch te worden. Van 's avonds laat tot 's ochtends vroeg zaten collega's, vrienden en wildvreemde, verbeterde mensen op haar sofa te discussiëren, praatten driftig door elkaar heen over de toekomst van het proletariaat en het fascisme van de re-

gering, over legitiem verzet en gewapende actie, over Latijns-Amerikaanse dictators en revolutie. Lang haar, strakke spijkerbroeken (in het geval van Marlene met gigantisch wijde olifantspijpen), grote brillen en grote gebaren, veel alcohol en veel, heel veel sigaretten. Naar wat ze me zei lag ik diep in de nacht vaak als dood op de sofa te slapen, het eerste slachtoffer van aanslagfantasieën, terwijl zij luid door elkaar heen schreeuwden. Een van de vrienden die er stevast bij was, was een journaliste, een collega van Henk, een knappe en scherpzinnige predikantsdochter, Ulrike Meinhof.

Voor de eerste bommen echt ontploften en de eerste schoten vielen, waren het maar praatjes voor de vaak, zei Marlene later, het was opwindend. We hadden het gevoel eindelijk wat te kunnen doen, het recht aan onze kant te hebben. Tot het ons ontglipte. Kennissen doken onder en op de televisie als staatsvijand weer op, er werd een arrestatiebevel tegen hen uitgevaardigd. Er vielen doden, mensen die er totaal niks mee te maken hadden. Ik wilde dat niet. Het maakte me bang. Ik had jou, en jij was nog zo klein. Jij liep daar rond met je blonde krullen, terwijl over moord en doodslag werd gesproken, over wapens en explosieven en smerige kapitalisten en mogelijke doelwitten. Overal was geweld, en daar middenin mijn kind. Terwijl wij nooit wat gedaan of het zelfs maar overwogen hebben, alleen: het was plots geen spel meer. Het gebeurde echt. Ook om die reden wilde Henk naar Zuid-Amerika. Hij wilde weg, hij was bang. Ik denk dat hij er zowaar ernstig over dacht te emigreren. Maar in ieder geval wilde hij weg van deze dreiging, wilde hij op zoek naar alternatieven, waar dan ook. Hij voelde zich niet

meer veilig in Hamburg, we voelden ons geen van beiden veilig.

Marlene wilde in Nederland begraven worden, naast haar moeder. Of liever: al die maanden dat ze op sterven lag was ze blijven weigeren welke schikkingen dan ook voor haar einde te treffen, ook en vooral toen haar toestand al lang uitzichtloos was. Als ik het wilde hebben over wat er moest gebeuren, nadien, als zij er niet meer zou zijn, huilde ze en draaide ze koppig haar hoofd weg. Ze huilde als een kind, en op een bepaald moment ben ik opgehouden er vragen over te stellen en heb ik zelf beslist dat dit de beste plek voor haar was.

De urn moest volgens de wet met de post worden verzonden. Nabestaanden krijgen de stoffelijke resten niet ter hand gesteld. Ze worden 'overgedragen', per aangetekende zending. Maar Marlene is zoekgeraakt. De klantenservice van de post zegt dat alles wordt gedaan om haar zo snel mogelijk te lokaliseren en volgens voorschrift te bestellen. In afwachting daarvan vragen ze me geduld te oefenen. Ze sturen me een sms zodra ze meer weten. Ik heb een paar dagen vrijaf genomen en blijf hier tot alles geregeld is. Op de firma tonen ze begrip. Alleen Xenia kan ik niet bereiken. Ze neemt niet op, en dat is geen toeval.

Ik zal het nu maar meteen zeggen, toegeven: je moeder en ik spreken tegenwoordig nauwelijks nog met elkaar. Zij vindt dat ik sinds de dood van Marlene ben veranderd, dat ik oncommunicatief ben geworden, me heb teruggetrokken, dat ik me afsluit voor haar en voor jou. Ik heb geprobeerd haar uit te leggen wat rouwen betekent,

dat het tijd zal vragen om dit te boven te komen, maar haar verwijten wegen ook op mij. Misschien heb ik me inderdaad teruggetrokken, en nu zit ik hier en heb geen idee van wat er gaat gebeuren. Er is zoveel in de knoop geraakt en ik weet niet of en hoe die weer ontward moet worden. Jij lijdt onder onze ruzie, die permanent smeult en bij de minste kleinigheid weer kan oplaaien.

(Ik weet niet of je me tegen de tijd dat je deze regels onder ogen krijgt, echt zal kennen, hoeveel tijd we intussen met elkaar zullen hebben doorgebracht. Misschien zul je dit lezen en er met me over praten, net zoals we nu met elkaar praten en zoals we misschien de komende jaren steeds weer met elkaar zullen praten: vertrouwelijk en op gezette tijden. Maar misschien zul je helemaal anders opgroeien en me enkel in de vakanties zien, waarin ik geprobeerd zal hebben alles in te halen wat ik in de tussentijd met jou niet heb gedaan, een zo goed mogelijke vader te zijn, onhandig als steeds, met te dure cadeaus, me steeds bewust van je taxerende blik, verwonderd misschien over zoveel onbeholpenheid en opschepperij.)

Toen mijn moeder hoorde dat ze ziek was, belde ze me op. Ik herinner me het gesprek heel goed. Ik heb mijn marsorder gekregen, hoorde ik haar stem zeggen nog voor ze me had begroet. Natuurlijk had ik mijn twijfels bij de diagnose, wierp ik tegen dat ze een tweede oordeel moest inwinnen, dat we dat moesten afwachten, maar zij wou daar allemaal niet van weten. Hooguit zes maanden had ze van de dokter gekregen. In dat gesprek voelde ik het al: ze trok deze ziekte, dit lot aan als een kostuum. Nog eenmaal de stervende zwaan spelen. In haar